

KAMRAN İMANOV

**İNNOVASİYALI İNKİŞAF VƏ
ƏQLİ MÜLKİYYƏT**

Bakı – 2019

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri.

İnnovasiyalı inkişaf və əqli mülkiyyət. Bakı, 2019

Bu kitab Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Kamran İmanovun Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi, Heydər Əliyev Mərkəzi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və YUNESKO (Information for All Programme (IFAP)) ilə birlikdə 30 oktyabr 2018-ci il tarixində “İnnovasiya həftəsi 26-30 oktyabr” çərçivəsində keçirilən “İnnovasiyalı inkişafda əqli mülkiyyətin qorunması məsələləri” mövzusunda dəyirmi masada etdiyi “İnnovasiyalı inkişaf və əqli mülkiyyət” adlı çıxış sözü və prezentasiya əsasında hazırlanmışdır.

© **Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi,
2018, 2019**

Mündəricat

Çıxış sözü	5
I. İlk mülahizələr	12
II. Qlobal Rəqabətqabiliyyətlik İndeksi və əqli mülkiyyətə aid məsələlər	18
III. Sənaye mülkiyyətinə aid ölçü göstəriciləri	23
IV. Patent sistemi qarşısında duran vəzifələr	32

ÇIXIŞ SÖZÜ

Hörmətli dostlar!

İnnovasiyalı inkişafın əqli mülkiyyətlə vəhdətini, konfransın əhəmiyyətini xüsusi vurğulamaq istəyirəm və qeyd edirəm ki, yaşadığımız “biliklər cəmiyyətində”, texnologiyaların sıçrayış dövründə və innovasiyaların “rəqəmsal imperativ” zamanında innovativ inkişaf elə tədqiqatlardan alınan biliklərin və texnologiyaların, investisiyaların və əqli mülkiyyətin yaratdığı insan kapitalının ekosistemi-dir.

Dövlət başçımız cənab İlham Əliyevin yürütdüyü siyasət nəticəsində müasir çağırışlara cavab verən, islahatlarla zəngin olan və gələcəyə yönəldilən “Azərbaycanın inkişaf modeli” formalaşmışdır. Bu model – biznes mühitinin inkişafını, sərmayə qoyuluşunun stimullaşdırılmasını, innovasiyalara açıq olan və sosial yönümlülüynü nəzərə alan yeni iqtisadiyyat modelidir. Azərbaycan yeni iqtisadi siyasətinin mühüm qolu – innovativ inkişafa qədəm qoyur, qeyri-neft sektorunu inkişaf etdirir, diversifikasiyanı uğurla həyata keçirir, “Made in Azerbaijan” brendini təşviq etdirir.

Ölkəmiz qısa bir müddətdə böhran vəziyyətini arxada qoyaraq, iqtisadi artımlı dinamikaya malik olub və heç də təsadüfi deyil ki, 2018-ci ilin Davos İqtisadi Forumunun Rəqabətqabiliyyətlik İndeksinə əsasən, 35-ci yerdə qərarlaşmışdır. Tamamilə yeni metodika ilə aparılan 2018-2019-cu illər üzrə Hesabatda isə Azərbaycan 69-cu yerdə qərarlaşaraq, infrastruktur, təhsil və bacarıqlar və biznesin dinamikliyi kimi 3 indikator üzrə mövqelərini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırıb. “Təsisatlar” sütununa daxil olan “Əqli mülkiyyətin qorunması” göstəricisi üzrə Azərbaycan 4.8 balla 36-cı yerdə qərarlaşıb (ötən il 37-ci yeri tutmuşdur). “Əqli mülkiyyətin qorunması” göstəricisi üzrə

Azərbaycan MDB dövlətləri arasında 1-ci yeri tutur və müvafiq olaraq, Ermənistandan 30, Gürcüstandan isə 54 pillə irəlidedir və Cənubi Qafqaz ölkələri arasında şəxsiz liderdir. “İnnovasiya” mövqeyi müəyyən dərəcədə əqli mülkiyyətlə əlaqəlidir. Azərbaycan “İnnovasiya” mövqeyi üzrə müvafiq olaraq 85-ci yerdə olan Gürcüstanı və 87-ci yerdə olan Qazaxıstanı qabaqlayaraq, 71-ci yeri tutur. Bu mövqe üzrə Rusiya Federasiyası (36-cı yer) və Ukrayna (58-ci yer) liderlik edirlər.

Azərbaycanın “İnnovasiya” mövqeyi üzrə göstəricilərinin yaxşılaşmasına bu mövqeyə daxil olan patent sahəsində və ticarət markaları sahəsində fəallığın yüksəldilməsinə yönəlmiş tədbirlər kömək etməlidir. “Patent ərizələri” və “Əmtəə nişanlarına ərizələr” göstəricilərinə görə Azərbaycan, müvafiq olaraq, 87-ci və 101-ci yeri tutur. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin müvafiq fərmanlarına əsasən, yeni yaradılmış Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyində hazırda bu istiqamətdə, həm də elmi nəşrlərin H-indeksi istiqamətində işlər görülür.

Hörmətli iştirakçılar!

Ölkəmizin iqtisadi siyasəti ilə bağlı istiqamətləri və nailiyyətləri və əqli mülkiyyət (ƏM) nəticələri dərin bağlantıya malikdir. Odur ki, ƏM sisteminin qarşısında duran vəzifələr dövlət başçısının innovasiyalı inkişafı ilə bağlı yürütdüyü iqtisadi islahatlar siyasəti ilə formalaşdırılır. Bununla da ƏM bu siyasətin təsirinə və innovativ inkişafına adekvat xidmət etməlidir. Təhlil göstərir ki, yeni tələblərə adekvat olan ƏM sistemi üç amil nəzərə alınmaqla, formalaşdırılmalıdır:

Birincisi, ali təhsil və elm sistemində radikal transferasiya nəticəsində 3.0 (təhsil, tədqiqatlar və biliklərin kommersionlaşması) universitetlərin yaranması, burada

texnologiyaların kommersiyalaşması və transferinin ön plana çevrilməsi;

İkincisi, KOS-ın iqtisadi rolunun və innovasiya imkanlarının artırılması, burada əqli mülkiyyət siyasətinin dəstəklənməsi, texnoloji innovasiyaların stimullaşdırılması;

Üçüncüsü, ƏM-in yeni fəaliyyət konteksti ilə bağlı onun dəyişmiş rolunun nəzərə alınması, sərvətlərin yaranma mərkəzinin maddi aktivlərdən qeyri-maddi aktivlərə, intellektual kapitalla yönəlməsi və sərmayə axınlarının əqli mülkiyyətə istiqamətlənməsi.

Makroiqtisadi səviyyədə dəyişikliklər ona gətirib ki, əqli mülkiyyət nöqtəyi-nəzərindən tutumlu sahələr inkişaf etmiş ölkələrdəki **ÜDM-in yarısına qədər çatıb**. 2017-ci ilin fevral ayında açıqlanan ABŞ-ın “U.S.Chamber International IP Index” “The Roots of Innovation” Hesabatı ƏM-in iqtisadiyyata müsbət təsirini təsdiqləyir.

Nəzərə alınmalıdır ki, dövlət başçısının təsdiq etdiyi “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında əqli mülkiyyət prioritet istiqamət kimi qəbul edilmiş və sahənin inkişafı ilə bağlı 8 tədbir daxil edilmişdir və bir sıra yol xəritələrində ƏM sahəsinə aid tapşırıqlar əks olunmuşdur.

Dövlət başçısının apardığı institusional islahatlara uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 20 aprel 2018-ci il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi yaradılmışdır.

Nəticədə Əqli Mülkiyyət Agentliyi və tabeliyində olan Patent və Əmtəə Nişanlarının Ekspertizası Mərkəzi, Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Təminatı Mərkəzi və Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasından ibarət olan ixtisaslaşmış vahid dövlət qurumu yaradılmışdır. Yeni yaradılmış strukturda ölkə Prezidentinin tapşırığı ilə geniş islahatlar aparılır.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Dövlət başçımızın, cənab İlham Əliyevin sözləri ilə desək, “müasir dünya sivilizasiyasının tərəqqisində insan kapitalı və intellekt yeni keyfiyyət amili kimi həlledici əhəmiyyət daşıyır. Hər bir dövləti rifah və yüksəlişə aparan yol elm və innovasiyalara əsaslanan inkişafdan keçir”.

Qarşımızda duran vəzifələri cənab Prezident İlham Əliyevin Davos İqtisadi Forumunda vurğuladığı kimi, “Gələcəyimiz – innovasiyalar, texnologiyalar, yaxşı idarəetmə, şəffaflıq və sahibkarlara dövlət dəstəyindədir”.

Bu yolla irəliləyən Azərbaycan 2009-cu ildən başlayaraq, yuxarı-orta gəlirli ölkələr sırasındadır. Davos İqtisadi Forumunun “İnklüziv inkişaf indeksi – 2018”-ə əsasən, ölkəmiz inkişaf edən ölkələr arasında 3-cü yeri tutur.

Ölkəmizin kreativ iqtisadiyyatının (müəlliflik və əlaqəli hüquqlara əsaslanan sənayemiz) ÜDM-dəki payı 5%-i ötür, dünya göstəricilərinin orta səviyyəsindədir, hətta bir sıra inkişaf etmiş ölkələri geridə qoyur. Piratçılığa qarşı görülən tədbirlər nəticəsində 2005-ci illə müqayisədə piratçılığın səviyyəsi müxtəlif sahələrdə 20-30% aşağı düşmüşdür.

Azərbaycan Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının (ÜƏMT) rəhbər orqanlarında, o cümlədən Koordinasiya Komitəsində, Proqram və Büdcə Komitəsində təmsil olunur. Azərbaycanın nümayəndəsi (K.İmanov) “ÜƏMT-nin Müəlliflik hüququna dair Müqaviləsi” Assambleyasının vitse-prezidenti seçilmişdir.

ÜƏMT ilə əməkdaşlığın nəticəsi olaraq, 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikası Hökuməti və ÜƏMT arasında Əməkdaşlıq Proqramı, 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı arasında əməkdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu və hal-hazırda yenilənmiş Memorandum imzalanmışdır.

Ölkəmizdə Müəllif Hüquqları Agentliyi, indi isə Əqli Mülkiyyət Agentliyi, Təhsil Nazirliyi və ÜƏMT-nin birgə hazırladıqları **“Universitet və elmi tədqiqat institutlarında əqli mülkiyyət siyasəti”** Proqramı həyata keçirilir. Layihə elmi-tədqiqat nəticələrinin kommersiyalaşdırılması, tətbiqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, yaradılan yüksək texnologiyaların iqtisadiyyatda tətbiqi üçün əlverişli şəraitin yaradılması və iqtisadi səmərəsinin artırılması məqsədlərinə xidmət edir.

Startaplar və spinautlar hərəkatını dəstəkləmək məqsədilə bir sıra sərgi-nümayişlər keçirilib. ÜƏMT və Müəllif Hüquqları Agentliyi 2015-ci ildən başlayaraq, Azərbaycanda bu mövzuya aid 5 beynəlxalq konfrans, o cümlədən ilk startap sərgilərini təşkil edib. Elmi təsisatlar üçün bir sıra metodik sənədlər və broşurlar hazırlanaraq, paylanıb, kommersiyalaşdırılmanın yol xəritəsi nümayiş olunub.

Artıq nəticələr də görünür: aparıcı ali təhsil və elm ocaqlarında startaplar, inkubatorlar, kommersiyalaşma mərkəzləri yaradılır, startap müsabiqələri və festivalları təşkil olunur. Son böyük startap sərgisi ÜƏMT-nin Baş direktoru cənab F.Qarrinin Bakıya səfəri və “Bilik və innovasiya iqtisadiyyatına əqli mülkiyyətin dəstəyi” adlı beynəlxalq konfrans zamanı, 2018-ci ilin iyun ayında Əqli Mülkiyyət Agentliyi tərəfindən təşkil edilmişdi. Hazırda bu istiqamətdə nəzərə çarpan canlanma müşahidə olunur və Əqli Mülkiyyət Agentliyi Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi ilə birgə bu ilin sonlarında Cenevrə şəhərində ÜƏMT və Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqı (ITU) kimi beynəlxalq strukturlarla birgə ölkəmizin yeni simasını – startapların və spinautların sərgisini nümayiş etdirməyə hazırlaşırlar.

Hörmətli dostlar!

Tanınmış mütəxəssislərin fikrinə əsasən, “gələcəkdə əqli mülkiyyətin beynəlxalq arxitekturası və formasının texnologiyalar tərəfindən getdikcə daha çox dikdə ediləcəyi və onu idarə etməsi qaçılmazdır”. Bununla da texnologiyaların ƏM-in mövcud landşaftına kardinal təsirini və öz növbəsində ƏM-in buna qarşı çıxmasını, əksinə, ona uyğunlaşmasını vurğulayıyıq.

Innovasiyalı inkişafın başında innovasiyaların, yeni-liyin iqtisadi gəlir əldə etmək məqsədi ilə praktiki tətbiqi durur. Odur ki, müasir dövrdə innovasiyalı inkişafın prioriteti texnologiyaların kommersiyalaşmasıdır, yəni innovasiyaların bazara çıxarılması, yenilikçilik məhsullarının istehlakçıya çatdırılmasıdır.

Bir sözlə, bunun altında “elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrindən gəlir gətirən hər hansı fəaliyyət, o cümlədən əqli mülkiyyət hüquqlarının (ƏMH) istifadəsindən yaranan royalti, texnologiyalara əsaslanan yeni kompaniyaların yaradılması, özəl müştərilərlə bağlanan tədqiqat kontraktları və s.” nəzərdə tutulur.

Bir daha xüsusi qeyd edirəm ki, innovasiyalı inkişaf əqli mülkiyyət məsələlərinin, texnologiyaların kommersiyalaşmasına aid və innovasiyalara dəstək problemlərinin birgə, sistemli həllini tələb edir.

Dünya təcrübəsinin göstərdiyi kimi, kommersiyalaşmanı sürətləndirmək və bununla da innovasiyalı inkişafı təmin etmək məqsədilə aşağıda sadalanan istiqamətlər əlverişlidir:

Birincisi, yeni kiçik innovasiyalı müəssisələrin (startap kompaniyaların) yaradılmasının stimullaşdırılması;

İkincisi, kiçik və orta müəssisələrin innovasiyaların istifadəsi imkanlarının artırılması;

Üçüncüsü, universitetlər və dövlət elm təşkilatlarının kompaniyalarla, sənaye sektoru ilə əməkdaşlığının sürət-

ləndirilməsi və sənaye kompaniyalarının yeni texnologiyaların istifadəsinə həvəsləndirilməsi.

Dediklərim, aydınlıqla ilk növbədə qanunvericilik və normativ-hüquqi tənzimlənmənin tələbini irəli sürür. Bu sıraya cavablarını gözləyən aşağıdakı məsələlər daxildir:

a) Tədqiqat nəticələrinə mülkiyyət hüququ (yeni ƏM sahibliyi) kimə məxsusdur?

b) Elmi-tədqiqat nəticələrinin kommersiyalaşmasına yönələn kompaniyaların yaranması nə cür həyata keçirilməlidir?

c) Kommersiyalaşmanın inkişafının stimulları nə cür qurulmalıdır?

d) Kommersiyalaşmanın inkişafının infrastrukturunun formalaşması hansı addımlardan ibarətdir?

Azərbaycanda qoyduğumuz suallara cavab öz əksini necə tapır və ya tapmalıdır? Bütün bunlarla öz fikirlərimi məruzə-prezentasiyada bölüşəcəyəm.

Diqqətinizə görə təşəkkürümü bildirirəm və icazənizlə prezentasiyaya keçmək istərdim.

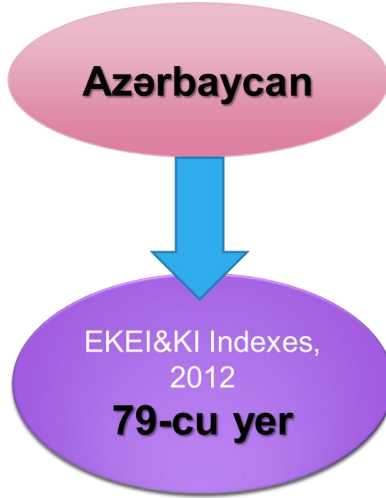
İnnovasiyalı inkişaf və əqli mülkiyyət

I. İlkin mülahizələr

Giriş sözümdəki suallara cavab axtarmaqdan öncə ölkəmizdə innovasiya prosesinə təsir edən faktorların real vəziyyəti haqqında söhbət açmalıyıq.

Diqqətinizə çatdırılan məlumat bir tərəfdən beynəlxalq strukturların açıqlanmış reytinglərinə, digər tərəfdən isə Əqli Mülkiyyət Agentliyində ilk dəfə olaraq aparılan araşdırmalara əsaslanır və ilk növbədə patent sahəsi qarşısında duran vəzifələrə aiddir.

Öncədən qeyd edək ki, Dünya Bankının (2012-ci il) hesabatına əsasən, əsasında ƏM dayanan “bilik iqtisadiyyatı” İndeksinə (EKEI&KI Indexes, 2012-ci il) görə, **Azərbaycan** 146 ölkə sırasında **79-cu yeri** tuturdu.



Mənbə: *Dünya Bankının (2012-ci il) hesabatı*

Bir neçə il öncə Azərbaycanda bilik iqtisadiyyatına aid olan sahələrin ÜDM-dəki payı 8% civarında idi (əsasən “kreativ iqtisadiyyat hesabına: 5,1%”). Müqayisə üçün qeyd edək ki, həmin müddətdə bu pay Rusiyada 15%, Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində – 35%, ABŞ-da – 45% təşkil etmişdir.

Qlobal startaplar xəritəsində (www.startupblink.com) 2016-cı ilin ortaları üçün Azərbaycanda yalnız 31 startap qeydə alınmışdır (müqayisə üçün Rusiyada 972, ABŞ-da 33797). İndi, şübhəsiz ki, görülən tədbirlər nəticəsində startapların sayı qat-qat artmışdır.

Bilik iqtisadiyyatına aid olan sahələrin ÜDM-dəki payı	
Azərbaycan	8%
Rusiya	15%
Avropa	35%
ABŞ	45%

Startap - 2016	
Azərbaycan	31
Rusiya	972
Avropa	33797

Mənbə: www.startupblink.com

Ümumiyyətlə, göstərilən nəticələr son illərdə müsbət istiqamətdə yaxşılaşır. Bunlara digər vacib hesabatda – Dünya Davos İqtisadi Forumunun iki il öncəki Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksi (Global Competitiveness Index 2016-2017) Hesabatına nəzər salsaq, görürük ki, Azərbaycan innovasiyaların bazis göstəricisinə görə, MDB məkanında 1-ci yeri tutur (dünyada 49-cu yer), əsasən ona görə ki, “**innovasiya imkanları**” çox yüksəkdir: dünya miqyasında 42-ci yer. Bununla yanaşı, elmi fəaliyyət imkanlarımız da var, çünki “elmi-tədqiqat təsisatlarının keyfiyyəti” indeksinə görə, Azərbaycan 68-ci yeri tuturdu. Üstəlik, ƏMH-nin qorunmasına görə o zaman Azərbaycan dünyada 68-73-cü yerləri tutaraq, MDB məkanında lider üçlüyündədir.



Lakin Qİİ-2016 və Qİİ-2017 hesabatlarına əsasən, Azərbaycan PCT patent üzrə iddia sənədlərinə görə, müvafiq olaraq, yalnız 94 və 99-cu yerləri tutur. Şübhəsiz ki, bizim arzu edilən hal – patentlərin, ƏM obyektlərinin çoxalmasıdır. Lakin “Patent çox, gəlir yox” devizi də dəyişməli, qüvvədən düşməlidir. Ehtiyatlarımızın mövcudluğunu digər Qlobal İnnovasiya İndeksi də təsdiqləyir. Belə ki, Qİİ-2016-da Azərbaycan 85-ci yerdə, Qİİ-2017-də isə 82-ci yerdə idi. **Qİİ-nin Azərbaycanın yeri ilə bağlı bir sıra ziddiyyətlərini, hesabatdan irəli gələn uyğunsuzluqlarını bir kənara qoysaq, aydın olur ki, bizim işləməli böyük ehtiyatlarımız mövcuddur. “İnnovasiya resursları” altindeksində (innovasiya imkanları) 2016-cı ildə 81-ci yeri tutduğumuz halda (2017-ci ildə 78-ci yeri), “innovasiyaların nəticələri” altindeksində müvafiq olaraq, 13 və 12 pillə aşağı nəticə – 94-cü (89-cu) yer müşahidə olunur ki, bu da innovasiya potensialının reallaşdırılmasının kifayət qədər ehtiyatlarının olmasının işarəsidir.**

Eyni zamanda, “innovasiyaların nəticələri”ni araşdıraraq, görürük ki, onun altindeksi – “yaradıcı (kreativ) fəaliyyətin nəticələri” bloku üzrə, statistik variasiyalar da nəzərə alınmaqla, 87-ci yerdədirsə, “biliklər və texnologiyalar sahəsində nəticələr” bloku üzrə nisbətən daha zəif nəticədir – 2016-cı ildə 101-ci yerdə, 2017-ci ildə isə 104-cü yerdədir və bu, innovasiya potensialının istifadə effektivliyinin çatışmazlıqlarını bir daha göstərir.

Bununla yanaşı, “innovasiya resursları” altindeksində innovasiyaya aid institutlar 2016-cı ildə 76-cı yerdə, 2017-ci ildə isə 74-cü yerdə olduğu halda,

“innovasiya nəticələri” altindeksində “biliklər və texnologiyalar sahəsində nəticələr” 2016-cı ildə yalnız 101-ci, 2017-ci ildə isə 104-cü yerdə olmuşdur.

Göründüyü kimi, dövlətin yaratdığı innovasiya imkanlarımız və işlədiyimiz innovasiya nəticələrimiz arasında fərq yaranıb.

Qeyd etməliyik ki, istər qorunmanın ƏM kimi seçilməsi, istərsə də texnologiyanın kommersiyalaşma modeli Azərbaycan universitetlərində hələlik zəif işlənilib, demək olar ki, bu yolun başlanğıc mərhələsindədir, halbuki, ölkəmizin kifayət qədər zəngin elmi və təhsil potensialı mövcuddur və bunu rəqəmlər də təsdiq edir. Belə ki, Qlobal İnnovasiya İndeksində (2016 və 2017-ci illər) universitet tədqiqatlarına görə, Azərbaycan dünyada müvafiq olaraq, 69-cu və 70-ci yelərdə idi.

Azərbaycan		
	Qİİ - 2016	Qİİ - 2017
	85-ci yer	82-ci yer
innovasiya imkanları	81-ci yer	78-ci yer
innovasiya nəticələri	94-cü yer	89-cu yer
biliklər və texnologiyalar sahəsində nəticələr	101-ci yer	104-cü yer
innovasiya resursları	76-cı yer	74-cü yer
universitet tədqiqatları	69-cu yer	70-ci yer

Təbiidir ki, texnologiyaların kommersiyalaşması universitetlər və sənaye arasındakı ikitərəfli yoldur. Sənaye qarşısında da ciddi vəzifələr durur. Belə ki, Davos İqtisadi Forumunun (2016-2017-ci illər) hesabatında **Azərbaycanın** “investorların qorunması” altındakı göstəricisinə görə **36-cı yerdə** olaraq, “investisiya cəlbediciliyi” (vençur və xüsusi kapital) göstəricisinə görə 125 ölkə arasında yalnız **104-cü yeri** tutur.

İndi isə son, özü də yeni metodika üzrə dərc edilmiş Davos İqtisadi Forumunun Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksinə (2018) keçək.

II. Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksi (Davos, Dünya İqtisadi Forumu – 2018) və əqli mülkiyyətə aid məsələlər

“Təsisatlar keyfiyyəti” sütunu “Mülkiyyət hüquqları” altindeksi “Əqli mülkiyyətin qorunması” göstəricisi

№	Ölkə	2018 (yeni metodika)		2017	
		Yer	Bal	Yer	Bal
1	Azərbaycan	36	4.8	37	4.8
2	Tacikistan	63	4.2	64	4.2
3	Ermenistan	66	4.1	75	4
4	Qazaxıstan	74	4	77	4
5	Rusiya	85	3.9	93	3.7
6	Gürcüstan	90	3.8	95	3.7
7	Moldova	102	3.6	100	3.5
8	Qırğızıstan	111	3.4	118	3.3
9	Ukrayna	114	3.4	119	3.3

Göründüyü kimi, “Əqli mülkiyyətin qorunması” göstəricisi-nə əsasən, **Azərbaycan** dünyada **36-cı yeri** tutaraq, MDB məkanında liderdir.

“İnnovasiya potensialı” - 2017

No	Ölkə	Yer	Bal
1	Azərbaycan	33	4
2	Tacikistan	47	3.6
3	Rusiya	49	3.5
4	Ukrayna	61	3.4
5	Ermənistan	70	3.3
6	Qazaxıstan	84	3.2
7	Gürcüstan	118	2.8
8	Qırğızıstan	126	2.7
9	Moldova	128	2.6

Göründüyü kimi, “İnnovasiya potensialı” göstəricisinə görə, 2017-ci ilin hesabatında Azərbaycan dünyada 33-cü yeri tutaraq, həmçinin MDB məkanında lider idi. 2018-ci ilin hesabatında isə bu göstəriciyə əsasən, Azərbaycan 71-ci yeri tutaraq, MDB məkanında ilk dördlüyə daxil olmuşdur, liderliyi isə dünyada 36-cı yeri tutan Rusiya əldə etmişdir.

“İnnovasiya potensialı” göstəricisini təhlil edərək, qeyd edək ki, yeni metodika əsasında 2018-ci ilin “İnnovasiya potensialı” indikatoruna aşağıdakı göstəricilər daxildir:

Birgə beynəlxalq ixtiralar	99-cu yer
Tədqiqat institutlarının keyfiyyəti	86-cı yer
ETTK işlərinə xərclər (% ÜDM)	90-cı yer
Elmi nəşrlər (H-indeks)	108-ci yer
Patent iddiaları	87-ci yer
Əmtəə nişanlarına iddialar	101-ci yer

Son 3 göstərici üzərində daha ətraflı dayanaq. Belə ki, 2018-ci ilin elmi nəşrlər (H-indeks) göstəricisinə görə, Azərbaycan yalnız 108-ci yerdə yerləşir. Bu isə elmi nəşrlərimizin mövcud ehtiyatlarından xəbər verir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, daxil olan göstərici “Elmi nəşrlər (H-indeks)” Qlobal İnnovasiya İndeksində də (Qİİ) öz əksini tapır.

“Bilik istehsalı 6.1 indikatoru” aşağıdakı göstəricilər sırasında:

- 6.1.4. – “elmi-texniki nəşrlər”;
- 6.1.5. – “sitatlanma indeksi H-indeks”.

Bu göstəricilərin illər üzrə paylanması isə belə idi:

Göstərici	2016	2017	2018
Elmi-texniki nəşrlər	2.6 (112-ci yer)	3.2 (108-ci yer)	3.2 (97-ci yer)
Sitatlanma indeksi (H-indeks)	58.0 (109-cu yer)	3.3 (109-cu yer)	3.6 (107-ci yer)

Bu istiqamətdə yaxşılaşmaya doğru potensialımız daha səmərəli istifadə olunmalıdır.

İndi isə patent sisteminin ehtiyatlarına patent alma fəallığı üzərində dayanacaq. Belə ki, 2017-ci ilin Hesabatında PCT patent üzrə iddia sənədləri göstəricisinə əsasən, Azərbaycan dünyada 79-cu yerdə qərarlaşmışdı, MDB məkanında yalnız Qırğızıstanı və Tacikistanı üstələyirdi. 2018-ci ilin yeni metodika üzrə hazırlanan Hesabatında Azərbaycan “Patent üzrə iddia sənədləri” göstəricisinin ümumi sayına əsaslanaraq, 87-ci yerdə qərarlaşıb.

2018-ci ilin “Əmtəə nişanları üzrə iddia sənədləri” göstəricisinə əsasən Azərbaycan yalnız 101-ci yerdədir və istər “patent üzrə iddia sənədləri”, istərsə də “əmtəə nişanları üzrə iddia sənədləri” üzrə MDB məkanında Qırğızıstan və Tacikistanı üstələyir. **Baxmayaraq ki, iddia sənədlərinin verilməsi birbaşa patent təşkilatının fəaliyyətindən bəhs etmir və daha çox iddiaçıların aktivliyini göstərir, müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsi patent sistemi üçün zəruri olardı (bu məsələ üzərində aşağıda daha ətraflı dayanacağıq).**

Onu da qeyd edək ki, 2018-ci ilin Rəqabətqabiliyyətlik İndeksinin hesablanmasında yeni “İKT-nın istifadəsi (yayılması)” sütunu 2017-ci ilin “Texnoloji inkişaf səviyyəsi” sütununu əvəzləyib. 2017-ci ilin “Texnoloji

inkişaf səviyyəsi” göstəricisi üzrə aşağıdakı cədvəldən görüldüyü kimi, Azərbaycanın dünya üzrə tutduğu 56-cı yer ona MDB məkanında lider üçlüyündə olmasına imkan vermişdi.

No	Ölkə	Yer	Bal
1	Qazaxıstan	52	4.6
2	Moldova	53	4.6
3	Azərbaycan	56	4.6
4	Rusiya	57	4.5
5	Gürcüstan	70	4.3
6	Ermənistan	77	4.1
7	Ukrayna	81	3.8
8	Qırğızıstan	102	3.2
9	Tacikistan	114	3

Lakin 2018-ci ilin Hesabatında “İKT-nin istifadəsi (yayılməsi)” göstəricisinə görə Azərbaycanın dünyada tutduğu 69-cu yer ona MDB məkanında yalnız 6-cı yerdə qərarlaşmasına imkan verdi.

III. Sənaye mülkiyyətinə aid ölçü göstəriciləri

Yuxarıda göstərilən beynəlxalq reytinglər üzərindəki təhlil bir sıra problemlər çərçivəsində sənaye mülkiyyəti sahəsindəki fəaliyyətdə olan müvafiq strukturun çatışmazlıqlarının və fəaliyyət problemlərinin aradan qaldırılmasına diqqət yetirilməsini tələb edir.

İxtiralar, faydalı modellər, sənaye nümunələri və əmtəə nişanlarının ekspertizasını həyata keçirən, sənaye mülkiyyəti obyektlərinə ƏM hüququnu müəyyən edən strukturun (qısaca, Patent Təşkilatı, PT) apardığı siyasət ön plana çıxır.

Təəssüf hissi ilə bu sahədə innovasiyalara yönələn siyasətin olmamasını qeyd etməliyik:

- Bunun başlıca səbəbi PT-nin son illər təsərrüfat subyektinə çevrilməsi və yalnız öz maraqları çərçivəsində fəaliyyət göstərməsidir. Dövlət rüsumlarının xidməti haqlarla əvəzlənməsi, onların artırılması və müvafiq kateqoriyalı iddiaçıların (gənc ixtiraçılar, fərdi müəlliflər, tələbə startapları, KOS nümayəndələri və s.) güzəştlərinin olmaması ixtira fəaliyyətinə neqativ təsir göstərmişdir.
- **Halbuki sənaye mülkiyyəti (patent və əmtəə nişanları) ƏM-in tərkib hissəsi olaraq, özünə xidmət edən, abstrakt vasitə deyil. ƏM-in başlıca məqsədi investisiyaların cəlb edilməsində və innovasiyaların həyata keçirilməsindədir.**

Aydındır ki, təkliddə göstərici qismində çıxış edən verilən patentlərin sayı (üstəlik, PCT sistemi üzrə deyil, milli və Avrasiya səviyyəsində) təkliddə PT-nin fəaliyyətinin səmərəliliyini müəyyən edə bilməz. Səmərəlilik patentlərdən alınan faydalılıqla ölçülür. Həmçinin yalnız əmtəə nişanlarına verilən şəhadətnamələrin sayı (özü də fəaliyyəti dayandırılmış əmtəə nişanları haqqında məlu-

matsız şəraitdə) PT-nın səmərəli fəaliyyətini ölçə bilməz. Bu şəhadətnamələrin bazarın rəqabətqabiliyyətliliyinə təsiri təhlil edilməlidir.

- Bunların əvəzinə PT-nın fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün qabaqcıl dünya təcrübəsinə əsaslanan indekslər (göstəricilər) sistemi yaradılmalıdır və yaradılıb. Bunlar aşağıdakılardır:
 - İxtira və patent fəallığı (aktivliyi) əmsalı;
 - İxtira və patent özünü təminatmə əmsalı;
 - İxtira və patent asılılığı əmsalı;
 - İxtira və patent yayılması əmsalı;
 - İxtira potensialının reallaşması əmsalı.

Bununla yanaşı, ÜƏMT ETTK işlərinə xərclənən 1 mln. dollar həcmində milli patent üzrə iddia sənədləri əmsalını və 1 mln. adambaşına düşən patent üzrə iddia sənədləri əmsalını istifadə edir.

Bu göstəricilərin hesablanması və monitorinqi Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik və Qlobal İnnovasiya İndekslərində ölkəmizin reytinginə müsbət təsir göstərmək üçün əsas kimi çıxış edə bilər.

- Sadalanan və dünya təcrübəsində istifadə olunan göstəricilər **nisbi** xarakter daşıyır və onların formalaşmasında 4 **mütləq** göstərici istifadə edilir, o cümlədən:
 - patentin alınması üçün iddia sənədlərinin sayı (yerli və xarici iddialar nəzərə alınmaqla);
 - verilən patentlərin sayı (yerli və xarici iddialar nəzərə alınmaqla);
 - ilin axırına qüvvədə olan patentlərin sayı;
 - ƏM-in əmlak hüquqlarının sərəncamçılığına aid lisenziya sazişlərinin sayı.
- **Mütləq göstəricilərin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar o qədər də PT fəaliyyətinin meyarları kimi çıxış etmirlər: bu göstəricilər bir tərəfdən**

tədqiqat, innovasiya sektorunun fəaliyyətini qiymətləndirir, digər tərəfdən isə istehsalatın inkişaf səviyyəsini və bazarın ehtiyaclarını nəzərə alır.

- **PT isə bu 4 mütləq göstəriciyə öz təsirini aşağıdakı vasitələr hesabına həyata keçirə bilər:**
- rəqəmli infrastrukturun modernləşdirilməsi və iddiaçıların PT ilə əlaqələrinin elektron şəkildə yaradılması, bir sözlə yeni rəqəmli servislerin təqdim edilməsi vasitəsilə, yaxud ilkin patent axtarışını daha qısa müddətdə həyata keçirmək üçün ödənişli xidmətin tətbiqi (bütün bunlar PT-da bilavasitə göstəriciləri olan iddia sənədlərinin baxılma müddətinin azaldılmasına və nəticədə aparılan ekspertizaların sayına təsir edir);
- patent analitikasının istifadəsi, yəni patent landşaftlarının və bençmarkinqin istifadəsi (bunlar ölkənin texnoloji profilini müəyyən edərək, hansı bazarlarda patentin alınmasını, hansılarda lisenziyanın əlverişliliyini, hansı məhsulun buraxılması, rəqiblər və partnyorlar haqqında məlumatı aydınlaşdırır və s.). Nəticədə mütləq göstəricilərə müsbət təsir göstərilir;
- patent rüsumlarının tənzimlənməsi və güzəştli iddiaçı kateqoriyalarının genişlənməsi;
- innovasiya sektorunun stimullaşdırılması, ƏM-in istifadəsi ilə bağlı mənfəət vergisinin azaldılması, müəlliflərin stimullaşdırılması, kommersiyalaşma üçün həvəsləndirici tədbirlərin keçirilməsi (son tədbirlər PT-nın daxili göstəriciləri olan patent rüsumlarının həcmi və dövlət büdcəsinə yönəldilən vəsaitlərə təsir edir).

- Son vaxtlar Azərbaycanda aparılan tədqiqatlara əsasən mütləq 4 göstəricinin qiymətləri (illər üzrə) aşağıdakı cədvəldə öz əksini tapır:

İxtiralara patent iddialarının, patentlərin verilməsinin və digər mütləq göstəricilərin dinamikası

Göstəricilər	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1. İddiaların sayı (ümumi), o cümlədən:	271	205	144	156	167	180	155	226
yerli iddiaçılar (rezident),	258	196	132	132	143	151	136	206
xarici iddiaçılar (qeyri-rezident)	13	9	12	24	24	29	19	20
2. Verilən patentlərin sayı, o cümlədən:	126	118	111	78	97	88	131	67
yerli (rezident),	124	109	105	73	92	86	116	63
xarici (qeyri-rezident)	2	9	6	5	5	2	15	4
3. Qüvvədə olan patentlər	496	451	289	248	288	203	345	236
4. Lisenziya sazişləri	1	-	4	-	1	-	-	2

Cədvəldəki statistika aşağıdakı nəticələrə gəlmək imkanını verir:

1. İddiaların azalma tendensiyası (2010-2017-ci illər) mövcuddur (271→226); 2012-ci il – 144: minimal say.
2. Qeyri-rezidentlər ümumiyyətlə az sayda iddia sənədi verirlər (9-29).
3. Verilən patentlərə aid tendensiya azalmağa yönəlir (126-67).
4. 2010-2017-ci illərdə cəmi 816 patent verilib və iddialarla (1504) müqayisədə 54,3% təşkil edir.
5. SWOT-analizin nəticələri göstərir ki, yerli ixtiraçılar Azərbaycanda patentləşməyə üstünlük verirlər, belə ki, Azərbaycan bazarının yeni texnologiyalara ehtiyacları xarici nümunələr vasitəsilə ödənilməklə qarşılaşır.

6. Qüvvədə olan patentlərin sayının azalması müşahidə olunur (2010-cu ildə - 496, 2017-ci ildə - 236) və bu, ixtiraçıların patentlərin qüvvədə olmasına marağının olmadığına və mövcud patentlərə bazar tələbatının zəif olmasına dəlalət edir.
7. Yerli iddiaçıların beynəlxalq patent fəaliyyətinin zəif olması nəzərə çarpır (səbəblərin biri xarici patentin alınmasının və qüvvədə saxlanılmasına olan böyük xərclərdir).
8. 2010-2017-ci illərdə cəmi 8 lisenziya sazişi mövcud idi (bunların 4-ü 2010-cu ildə), bu isə ƏM bazarının kifayət qədər zəif inkişafını göstərir. Üstəlik, 10 ildən sonra müəlliflər patentlərin ümumi sayının 50%-ni saxlamaqda ehtiyac duymurlar (səbəblərin biri maliyyə alətlərinin zəif olmasıdır (ƏM-in qiymətləndirilməsi, girov, sığorta mexanizmlərinin işləməməsi)).
9. Spirmenin ranq korrelyasiyası (iddia sənədləri – patentin alınması) göstərir ki, 0,82 birbaşa müsbət korrelyasiya 1 il laq ilə (bir il sonra) mövcuddur. Pirson korrelyasiya əmsalı isə 1 il laqı təsdiqləyir (0,63). Bu isə o deməkdir ki, patentlərin verilməsi iddia sənədləri verildikdən 1 il sonra baş tutur (dünya orta statistik müddətinə uyğundur).

Vaxta qənaət etmək məqsədilə 2010-2017-ci illərdə faydalı modellər, sənaye nümunələri və əmtəə nişanları üzrə iddia sənədləri və qorunma sənədinin verilməsinə aid təhlili ixtisara salıram və nisbi göstəricilərin (ixtiralarla bağlı) təhlilinə keçirəm.

Qeyd edildiyi kimi, ixtira aktivliyini və səmərəliliyini, həmçinin ƏM potensialının ölkələrarası müqayisələrinin korrektliyini təmin etmək məqsədilə bir neçə nisbi əmsallar istifadə olunur. Bunların mənası aşağıdakılardır:

- ixtira aktivliyi əmsalı: 10 min əhali sayına nisbətdə yerli iddiaçılar tərəfindən patentlərə iddiaların sayı;
- patent aktivliyi əmsalı: 10 min əhali sayına nisbətdə milli PT tərəfindən ölkə vətəndaşlarına verilən patentlərin sayı;
- özünü təmin etmə əmsalı: PT-nın yerli iddiaçılar tərəfindən verilən patent iddialarının sayının ümumi patent iddialarına nisbəti (bu göstərici yerli tədqiqat əməyinin müqayisəli miqyasını ölçür);
- texnoloji asılılıq əmsalı: PT-nın xarici iddiaçıların iddialarının sayının yerli iddiaçılar tərəfindən verilən iddiaların sayına nisbəti (bu göstərici özünü təmin etmə əmsalının əksidir);
- ixtira potensialının reallaşması əmsalı: verilən patentlərin və təqdim olunan iddiaların nisbəti.

Bu rəqəmlər aşağıdakı cədvəldə verilir:

İxtira və patent fəaliyyətinin nisbi göstəricilərinin dinamikası

Göstəricilər	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1. İxtira aktivliyi əmsalı	0,29	0,22	0,14	0,14	0,15	0,16	0,14	0,21
2. Özünü təmin etmə əmsalı	0,95	0,96	0,92	0,85	0,86	0,84	0,88	0,91
3. Texnoloji asılılıq əmsalı	0,05	0,05	0,09	0,18	0,17	0,19	0,14	0,10
4. İxtira potensialının reallaşması əmsalı	0,48	0,56	0,80	0,55	0,64	0,57	0,85	0,31
5. Bir iddiaya olan tədqiqatçıların sayı	42,6	56,1	90,2	115,9	110,5	107,9	118,4	75,2
6. ETTK işlərinə xərclənən 1 mln. \$ həcmində milli patent iddialarının sayı	2,5	1,7	1,0	0,9	0,9	0,9	1,1	2,5

Təqdim olunan cədvəldəki ilk 4 göstərici bir neçə nəticələrə gəlmək imkanını yaradır:

1. İxtira və patent aktivliyinin zəifləməsi müşahidə olunur və sonda həmin göstərici ilkin qiymətinə qayıdır (2010-cu ildə – 0,29; 2011 – 0,22; 2014 – 0,14; sonra dəyişmir və 2017-ci ildə 0,21-ə qayıdır).
2. İxtiralar üzrə özünü təmin etmə əmsalı 0,84-0,96 civarında dəyişərək, nisbətən sabitdir, həmçinin patent üzrə bu əmsal 0,98-dən 0,95-ə qədər azalır.
3. İxtiralar üzrə texnoloji asılılıq əmsalı 0,05-dən (2010-2011-ci illər) 0,19-a qədər (2015-ci il) dəyişərək, 2017-ci ildə 0,10-a qədər azalır. Bu göstərici, ümumiyyətlə, artımı göstərir (bu göstəricinin aşağı qiyməti “texnoloji azadlıq” demək deyil, daha çox xarici iddiaçılar tərəfindən risklərin olması ilə bağlı (təkrarlama) patentləşmədən imtina etmənin nümayişidir).
4. İxtira və patent üzrə potensialın reallaşması əmsalları ildən-ilə nəzərə çarpan dərəcədə dəyişərək, nəticədə 2017-ci ildə azalır (2010 – 0,48; 2016 – 0,85; 2017 – 0,31). Səbəbi: patent aktivliyinin zəif olmasıdır.

Son iki göstəriciyə gəldikdə (bir patent iddiasına olan tədqiqatçıların sayı və ETTK işlərinə xərclənən 1 mln. dollar həcmində milli patent iddialarının sayı), qeyd edilməlidir ki, həmin göstəricilər ölkələrarası müqayisələrdə böyük əhəmiyyət və mahiyyətə aşağıdakı mənanı daşıyır:

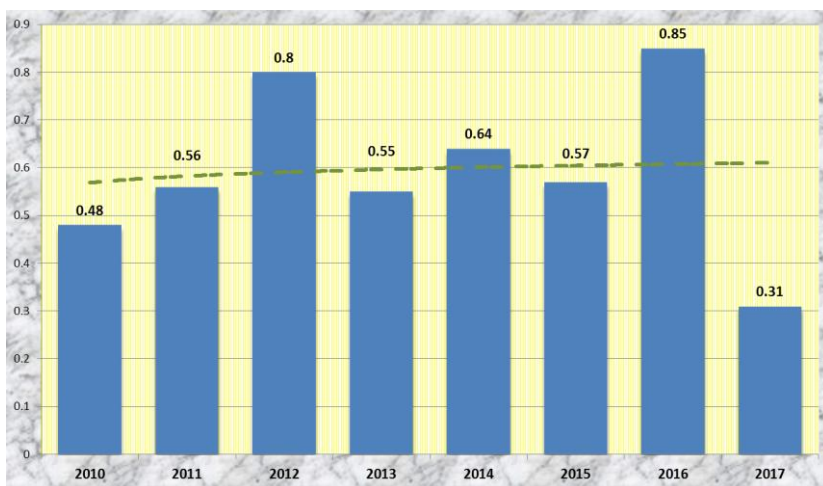
- Bir patent iddiasına olan tədqiqatçıların sayı (1 illik laqla hesablanır), yəni ötən ildəki tədqiqatçıların sayının növbəti ildəki patent iddialarının sayına olan nisbətidir;
- ETTK işlərinə xərclənən 1 mln. dollar həcmində milli patent iddialarının sayı (1 illik laqla hesablanır) və cari ilin patent iddialarının sayının ötən ildə

ETTK işlərinə xərclənən hər 1 mln. dollara olan nisbətidir.

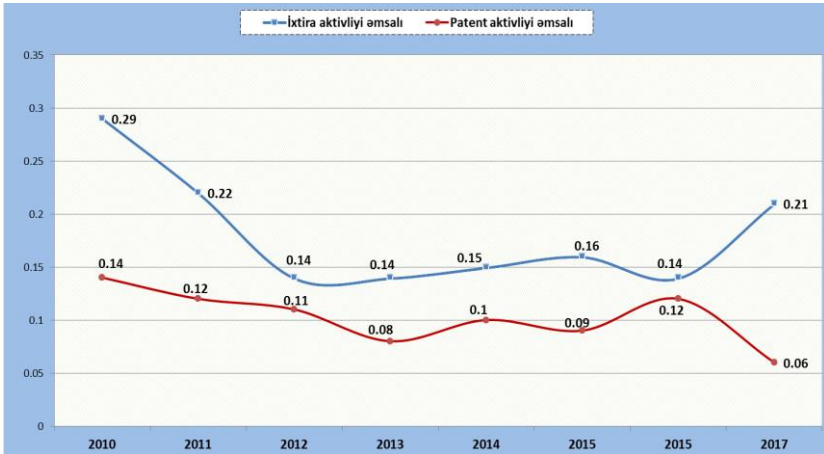
Cədvəldən göründüyü kimi, birinci göstərici 2010-cu ildən başlayaraq, əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır, sonra isə nisbətən aşağı düşərək, 2017-ci ildə 2010-cu ildəki nəticəni təxminən 1,8 dəfə üstələyir. İkinci göstərici isə dəyişən xarakter daşıyır, lakin 2017-ci ildə 2,5-ə bərabər olan 2010-cu ilin nəticəsini təkrarlayır (bu göstərici üzrə əlavə dəqiqləşdirmələr aparılmalıdır). Ölkələrarası müqayisələrdə birinci göstəricinin daha aşağı, ikinci göstəricinin isə daha yüksək qiymətinin əlverişliliyi qəbul edilib.

Aşağıdakı sxemlər illər üzrə ixtira və patent aktivliyini, həmçinin ixtira potensialının reallaşmasını təsvir edir:

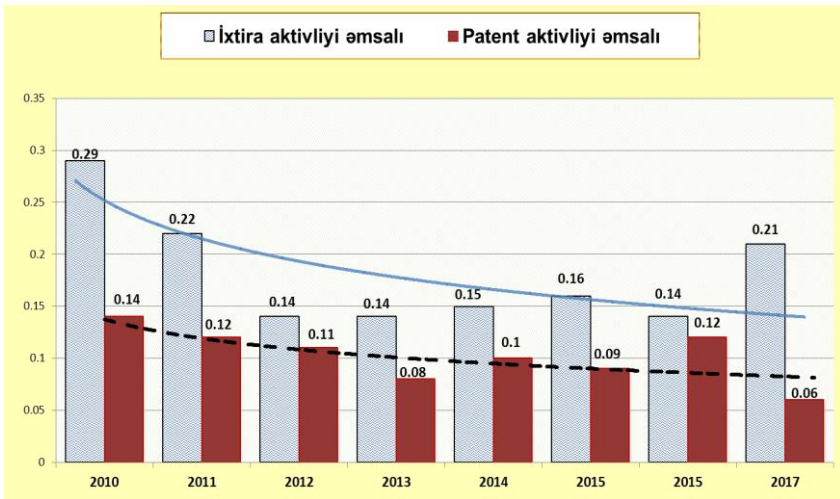
İxtira potensialının reallaşmasının dinamikası və loqarifmik trendinin xətti (Azərbaycan, 2010-2017-ci il)



İxtira və patent aktivliyi əmsalları (Azərbaycan, 2010-2017-ci il)



İxtira və patent aktivliyi əmsalları və loqarifmik trendlər xəttləri (Azərbaycan, 2010-2017-ci il)



IV. Patent sistemi qarşısında duran vəzifələr

Patent sistemi qarşısında duran əsas məqsəd – innovasiyalara dəstək verən ƏM sisteminin formalaşmasıdır və əsas vəzifələrlə bağlı fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakı sxemdə təsvir olunur.



Həmin vəzifələrin həyata keçirilməsi üzərində yeni yaradılmış Əqli Mülkiyyət Agentliyi çalışır.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyində hazırlanmışdır.